

be derecesinde erkek hısımlı bulunmadığında Ebû Hanîfe'ye göre dayının da içinde bulunduğu zevi'l-erhâm grubuna intikal eder. Hanbelîler de bu görüşte olmakla birlikte fakihlerin çoğunluğuna göre dayının hidâne hakkı yoktur. Nafaka mükellefiyetine gelince, Hanefî fakihleri, zevi'l-erhâmdan olup evlenilmesi câiz olmayan hısımların, bu çerçevede dayı ve yeğenin karşılıklı olarak nafaka hak ve mükellefiyetine sahip olduklarını kabul ederler. Mâlikî ve Şâfiî fakihlerine göre ise zevi'l-erhâm nafaka mükellefiyeti çerçevesine girmemektedir. Hz. Ömer, İbn Ebû Leylâ, Takıyyüddin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye ile bir rivayette Ahmed b. Hanbel'e göre de birbirleriyle evlenmeleri câiz olsun olmasın, sıra kendilerine geldiğinde, biri diğerine mirasçı olabilecek bütün hısımlar arasında karşılıklı nafaka yükümlülüğü vardır (bk. NAFKA).

Miras hukukunda dayı zevi'l-erhâm sınıfındaki mirasçılar arasında yer alır. Bazı sahâbîlerle İmam Mâlik ve Şâfi'ye göre zevi'l-erhâmın mirasçılık hakkı yoktur. Sahâbenin çoğunluğuna, Hanefî ve Hanbelî hukuk ekollerine göre ise ashabü'l-ferâiz ve asabe sınıfındaki mirasçılar bulunmadığında mirasçılık hakkı, aralarında dayının da yer aldığı zevi'l-erhâm grubuna intikal eder. Bir hadiste, "Dayı vârisi olmayanın vârisidir, onun diyetini öder ve malına mirasçı olur" denilmektedir (İbn Mâce, "Ferâ'iz", 9, "Diyât", 7; Ebû Dâvûd, "Ferâ'iz", 8). Mâlikî mezhebinde hicrî II. (VIII.), Şâfiîler'de ise IV. (X.) asırdan itibaren beytülmalin düzensizliği gerekçe gösterilerek zevi'l-erhâmın mirasçı olması görüşü benimsenmiştir. İbn Hazm ise orta bir yol tutarak bu durumda zevi'l-erhâma, sadece fakir olmaları halinde ve ihtiyaçları oranında bir hisse verileceği, kalan terikenin ise bütün müslümanların istifadesine sunulacağı görüşündedir. Mirasçılık hakkı zevi'l-erhâma intikal ettiğinde dayının hangi usul ve sıra dahilinde mirasçı olacağı da hukukçular arasında tartışmalıdır. Hanefîler'e göre dayı zevi'l-erhâmın dördüncü sınıfında yer alır ve ilk üç sınıftan mirasçı bulunduğu sürece mirasçı olamaz. Çoğunluğa göre ise dayı anne yerine konur ve onun gibi vâris olur. Dayının, suçlunun diyet borcunu üstlenecek âkile*sinde yer almadığında görüş birliği vardır. Bu anlayışın, İslâm miras hukuku sisteminde dayının mirasçı olma ihtimalinin çok zayıf olmasıyla da bağlantısı vardır.

Yargılama hukuku bakımından dayı ile yeğenin birbirleri hakkında şahitlik yapabilecekleri hususunda İslâm hukukçuları görüş birliği içindedirler.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcû'l-ʿarûs, "hvl" md.; İbn Mâce, "Diyât", 7, "Ferâ'iz", 9; Ebû Dâvûd, "Ferâ'iz", 8; Hat-tâbî, *Meʿâlimü's-Sünen*, Humus 1969, III, 322; Kâsânî, *Bedâ'îʿ*, II, 257, 261, 262; IV, 30, 42; VI, 272; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, 69; Azîmâ-bâdî, *ʿAvnû'l-maʿbûd*, VIII, 106, 107; Karaman, *İslâm Hukuku*, I, 258-260, 342, 351, 418-419; Zühaylî, *el-Fıkhû'l-İslâmî*, VI, 569; *Mv.Fî*, IV, 320-333; *Mv.F*, III, 49-63; XIX, 8-10; Y. Linant de Bellefonds, "*Khâl*", *EI*² (İng.), IV, 916-917.

VECDİ AKYÜZ

DAYI

XVI. yüzyılda

Osmanlı Devleti idaresi altına giren
Tunus, Trablusgarp ve Cezayir
eyaletlerinde yönetimi ele geçiren
kimlere verilen unvan.

Daha çok denizcilikle uğraşan Kuzey Afrika eyaletleri halkından Akdeniz'de korsanlık yaparak meşhur olmuş denizcilere de dayı unvanı verildi. Bunlar Akdeniz siyaseti ve ticaretinde önemli rol oynamışlardır. Garp ocakları adı verilen bu eyaletlerin yönetimi diğer eyaletlerden farklı idi. Buralara da merkezden beylerbeyiler tayin edildiği halde idarî işler daha çok divan adı verilen eyalet meclislerine bırakılmıştı. Meclislerin kendi üyeleri arasından seçtikleri başkana ise dayı adı verildi. Bu eyaletlerin güvenliği sağlamak üzere görevlendirilen yeniçeri ağası ve bütün subaylarla denizcilerin reisleri divan üyesi idiler. XVII. yüzyıl başlarından itibaren sayıları giderek artan yeniçeriler çeşitli bahanelerle isyan çıkarmaya, cinayet işlemeye ve halka zulmetmeye başladılar. Bu arada Anadolu'nun ve Ege adaları halkının kabadayıları da bu ocaklara katılıyorlardı. Bazan da bu ocaklardan özel olarak gönderilen adamlar Batı Anadolu sahillerinde dolaşarak "solumadan can vermek, terlemeden para kazanmak" isteyenleri bayrakları altına girmeye çağırırlardı. Böylece zamanla yeniçeriler arasında da dayı adı verilen nüfuz sahipleri türedi.

Eyalet divanında üye olan yeniçeri subaylarıyla askerler arasındaki mücadele, sonunda Tunus'ta ihtilâl çıkmasına sebep oldu. Yeniçeri askerleri 20 Ekim 1591 günü toplantı halinde bulunan divanı basarak seksen kadar bölükbaşıyı öldürdüler. Baskından sonra çeşitli grup-

lara ayrılan yeniçeriler grubun başkanı seçtikleri kimseye de dayı dediler. Dayıların en nüfuzlusu ve taraftarı çok olanı memleketin yönetimine hâkim oldu. Böylece Tunus'ta merkezden gönderilen valilerin gölgede kaldığı "dayılar devri" başlamış oldu. Osmanlı Devleti de çeşitli iç ve dış meselelerle uğraştığından bu olubittiyi kabullenmek zorunda kaldı. Hatta çok defa merkezden vali gönderilmeyerek dayı seçilen kimseye beylerbeyilik pâyesi verilmeye başlandı. Ancak bu da fazla uzun sürmedi; "emîrû'l-evtân" (vatan beyi) denilen sancak beyleri Tunus beylerbeyiliğini de kendilerine tevcih ettirerek "paşa-bey" unvanını almaya başladılar. Uzun süren beylerbeyi, dayı ve vatan beyleri mücadelesinden sonra Tunus vatan beylerinin hâkimiyetine girdi. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de dayılık ikinci dereceye düştü. Nihayet vatan beyi Hüseyin Bey 1705'te bu unvanı tamamen kaldırıp kendisine merkezden beylerbeyilik tevcih ettirdi. Böylece Tunus'ta dayılık devri kapanarak Hüseyin Bey soyundan gelen "beyler devri" başlamış oldu (bk. BEY). Tunus'ta dayı zamanla, güvenlik işlerinden sorumlu yüksek dereceli bir memurun unvanı durumuna geldi. 1860'ta Dayı Köşk Mehmed'in ölümünden sonra zaptiye reisi tayin edilerek bu uygulamaya da son verildi.

1603'ten itibaren Trablusgarp eyaletinde de yeniçerilerin baskıları sonunda dayılar hâkimiyeti başladı. Fakat 1711'de Karamanlî sülâlesinden gelen beyler yönetimi ele geçirdiler. 1835'te II. Mahmud bu ailenin hâkimiyetine son vererek eyaleti doğrudan doğruya merkeze bağladı ve Trablusgarp 1912'de İtalyanların eline geçinceye kadar Osmanlı hâkimiyetinde kaldı.

Devlet merkezine uzak olduğu için en itaatsiz eyalet olarak tanınan Cezayir'de dayılık bir ihtilâl sonucu ortaya çıktı. Başlangıçta merkezden gönderilen beylerbeyiler tarafından yönetilen bu eyalette de Yeniçeri Ocağı ve ona asker veren kuloğlu denilen askerî sınıflarla denizciler sınıfı hâkim tabakayı oluşturuyordu. Eyalet biri beylerbeyine, diğeri yeniçeri ağasına ait olan ağa divanları tarafından yönetiliyordu. Bu divanlara tanınan geniş yetkiler dolayısıyla 1618'den itibaren Yeniçeri Ocağı'nın hâkimiyeti arttı, buna karşılık valilerin nüfuzu azaldı. Ağaların keyfî idaresinden ve baskılarından sıkılan denizciler sınıfı, 1671'de reislerden birini dayı adıyla ve kaydı-

hayat şartıyla ağaların yerine geçirdiler. Denizciler yenicilerden daha üstün oldukları için ilk dört dayı reisler arasından ve onlar tarafından seçildi. Yeniceri divanı ise şeklen korunuyor ve toplantılarını yapıyordu. Fakat korsanların çeşitli devletlere saldırmaları ve bu devletlerin de Cezayir'i ablukaya almaları denizcilerin kuvvetini azalttı. Buna karşılık yeniciler yavaş yavaş eski güçlerini kazanmaya başladılar. Bunun sonucu olarak 1689'dan itibaren dayılar yeniceri subayları tarafından seçilmeye başlandı. Alınan karara göre dayı umumi meclis tarafından seçilecekti. Fakat uygulama genellikle böyle olmuyordu. Dayı öldüden veya istifa etmeden önce kimin dayı olacağı kararlaştırılmadığı zamanlarda kanlı olaylar çıkıyordu. Bu mücadelede kimin galip geldiği anlaşılıp yeşil bayrak çekilinceye kadar karışıklıklar sürüyordu. Dayının taraftarlarının el öpmesiyle seçim tamamlanır, her tarafa muhafızlar gönderilerek asayiş sağlanırdı.

Dayılık Tunus'ta ve Trablusgarp'ta kaptandığı halde Cezayir'de Fransız işgaline kadar (1830) devam etti. 1671-1830 yılları arasında Cezayir'de iş başına gelen otuz dayının on altısı öldürülmüştür. Dayılık için hiçbir ehliyet ve menşei şartı aranmazdı. En âciz ve cahil yeniciler bile bu makama göz dikebilirdi. Fakat uygulamada askerlikten gelen dayıların seçilmeden önce ağalık veya "hüccetü'l-hayl" görevlerinde bulunmaları gerekirdi. Dayılar paşa divanına benzer bir meclisle istişare etmek zorundaydılar. İktidarları bu divanın kontrolü ile görünüşte sınırlanmış olmakla beraber gerçekte dayının mutlak hâkimiyeti vardı. Diyan üyelerini ve nazırları dayı tayin eder, adaleti o yerine getirir ve yabancı devletlerle müzakerelere girerdi. Dayılar aldıkları yeniceri maaşından başka beylerden ve memurlardan tevcih hakkı ile korsanların ele geçirdikleri ganimetlerden pay alırlar, göreve başlayan konsoloslardan ve barış antlaşmalarının imzalanması ve yenilenmesi halinde yabancı devlet başkanlarından da hediyeler kabul ederlerdi. Ayrıca yahudi tüccarlarla ortaklık kurarak para da kazanırlardı. Devlet hazinesinden ayrı olarak özel hazineleri vardı. Fakat özel hayatları gayet sıkı bir disiplin altında idi. Dayı seçilen kimse ailesinden ayrılmak ve Cenine Sarayı'nda solakların ve çavuşların gözü önünde yaşamak zorundaydı. Saraya kadının girmesi yasaktı. Dayı perşembe günü öğleden sonra evine gider, o gece ailesiyle kalır ve cuma günü muhafızlar ta-

rafından evinden alınarak cuma namazına, oradan da saraya götürülürdü. Dayı öldürüldüğü zaman malı müsadere edilir, aile fertleri canlarını kurtarabilirlerse kendilerini bahtiyar sayarlardı.

Cezayir eyaletinin gelirleri yenicilerle tahsisatını karşılamıyordu. Bu yüzden dayılar yahudilerden borç almaya başladılar. Yahudiler dayıların önce bankerleri, sonra siyasî araçları ve müşavirleri durumuna geldi. Batılı devletler konsoloslarına tâlimatlar vererek bu nüfuzlu yahudilerle anlaşmalarını istediler. Yahudiler kısa zamanda Avrupa ile Cezayir arasında aracılık edecek, menfaatleri doğrultusunda anlaşma yapacak ve savaş çıkaracak hale geldiler. Yahudi nüfuzu XVIII. yüzyılda daha da arttı. Cezayir Ocağı'nın çöküşü de buna paralel olarak hızlandı. Nihayet son dayı Cezayirli Hüseyin Paşa'nın bir alacak yüzünden Fransız konsolosunu tokatlaması Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesine sebep oldu (1830).

BİBLİYOGRAFYA :

el-Hulelû's-sündüsiyye, Tunus Ahmediyye Ktp., nr. 4968, II, vr. 4^a, 10^b, 15^b; Hammûde b. Abdülazîz, *el-Kitâbü'l-Bâşî*, Tunus Ahmediyye Ktp., nr. 6553, I, vr. 4^{a-b}; Muhammed Sagır b. Yûsuf, *el-Meşre'u'l-melekî ft saltanatı evlâdi Âli'l-Türkî*, Tunus Ahmediyye Ktp., nr. 6557, vr. 6^b-81^b; Hüseyin Hoca, *Beşâ'iru ehli'l-imân bi-fütûhâtı Âli 'Osman*, Tunus 1326/1908, s. 3-6; İbn Ebû Dînâr, *el-Mû'nis ft aḥbâr İfrîkiyye ve Tûnis*, Tunus 1350/1932, s. 174-197; Aziz Samih, *Şimâli Afrika'da Türkler*, İstanbul 1937, II, 1-31, 46-115, 136-150, 221-229; İbn Ebû'd-Diyâf, *İthâfû ehli'z-zamân bi-aḥbârî mü'lûki Tûnis ve 'ahdi'l-emân*, Tunus 1963-66, II, 27-106; V, 42; Mehmet Maksudoğlu, *Tunus'ta Osmanlı Hakimiyeti* (doktora tezi, 1966), AÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., tür.yer.; a.mlf., "Tunus'ta Hakimiyetin Dayılardan Beylere Geçisi", *ACİFD*, XV (1967), s. 173-186; Sertoğlu, *Tarih Lûgatı*, s. 65-66, 80, 343, 346-347; Pakalın, I, 407-408, 646-649.

MEHMET MAKSUDOĞLU

DE AMICIS, Edmondo

(1846-1908)

İstanbul hakkında kitap yazan
ünlü İtalyan edibi.

Oneglia'da doğdu. Modena Askerî Akademisi'nde okuyarak topçu subayı çıktı ve 1866 Avusturya-İtalya Savaşı'na katıldı. Önceleri ordunun yayın organı *L'Italia militare*'de askerlik hayatı üzerine çeşitli yazılar yazdı; yirmi bir yaşında iken de yayın müdürü oldu. 1868'de askerlikle ilgili hikâyelerinden meydana gelen ilk kitabı *La vita militare*'yi, arkasından da *Ricordi di Roma* (1870) ve *Ricordi del 1870-1871* adlı hatıraları ile kısa hikâ-

yelerini topladığı *Novelle*'yi yayımladı (1872). 1871 yılında görevli olarak İspanya'ya gönderildi. Burada gördüklerini, Kurtuba halifelerinin ülkesindeki kültür kalıntılarını incelediğini belirttiği yazılarında anlattı ve daha sonra bu yazıları kitap haline getirdi (*La Spagna*, 1872). Aynı yıl askerlikten ayrılarak 1870'lerin sonuna kadar Hollanda, İngiltere, Fas, İstanbul, Paris gibi yerlere seyahat etti ve izlenimlerini *Olanda* (1874), *Ricordi di Londra* (1874), *Marocco* (1876), *Constantinopoli* (1878-1879) ve *Ricordi di Parigi* (1879) adlı kitaplarında yayımladı.

1880'den sonra seyahat etmekten vazgeçen De Amicis kendini tamamiyle yazılarına verdi ve şiirleriyle asıl şöhretini kazandığı çocuk ve okul hayatını konu edinen eserlerini kaleme almaya başladı (*Poesie*, 1880; *Gli amici*, 1883; *Il cuore*, 1886; *Sull'oceano*, 1889; *Il Romanzo di un maestro*, 1890; *Fra i scuola e casa*, 1892; *La Carrozza di tutti*, 1899; *Memorie*, 1899; *Ricordi di infanzia e scuola*, 1901; *Lotte civili*, 1901; *Le Cri du peuple*, 1907). De Amicis Bordighera'da öldü.

Eserlerinin en ünlüsü otuza yakın dile çevrilen *Il cuore*'dir. Bir öğrencinin günlük notları şeklinde kaleme alınmış duygusal bir çocuk romanı olan bu eser birkaç defa da Türkçe'ye çevrilmiş ve *Mek-tep Âlemi* (İstanbul 1328), *Çocuk Kalbi* (İstanbul 1926, 1984), *Annesini Kurtaran Kahraman Çocuk* (1957), *Vicdan*, *Bir Talebenin Hâtıra Defteri* (1960) adları altında yayımlanmıştır.

De Amicis'in Türkler'i özellikle ilgilendiren kitabı, yirmi sekiz yaşında iken 1874 yılında ziyaret ettiği İstanbul'u anlatan *Constantinopoli*'dir. Kitap ilk defa *Milan*'da 1878-1879 yıllarında iki bölüm halinde yayımlanmış, hemen arkasından Fransızca'ya, daha sonra da İngilizce, Almanca ve Yunanca'ya çevrilmiştir. Türkçe'ye ise ilk defa Reşad Ekrem Koçu tarafından, ancak on makalelik küçük bir kısmı Fransızca'sından özetlenerek çevrilmiş ve 1936 Ocak-Şubat aylarında *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen bu kısa çeviri kitap halinde de yayımlanmıştır (1874'de İstanbul, İstanbul 1938). Eserin tam metin olarak Türkçe'ye kazandırılması, Kültür Bakanlığı Yayınları arasında ancak 1981 yılında ve yine Fransızca'sından yapılan bir çeviriyle gerçekleştirilmiştir (*İstanbul: 1874* [trc. Beynün Akyavaş]). Akıcı bir üslûba sahip bulunmasına rağmen çevirinin İtalyanca aslından yapılmamış olması ve kitaba orijinal gravürlerin tamamının alınmayıp alınanların da yeterince özenli basılma-